

Vakıf Kurumunun Önemi ve Tokat'ta Hamza Bey Evkafı Üzerine Bazı Bilgiler

Mehmet BEŞİRLİ*

Özet

Geçmişten günümüze toplum hayatımızda yardımlaşma kurumlarının yeri önemli olmuştur. Bu kurumların başında vakıf kurumu gelmektedir. Osmanlı toplumunda da vakıf bir yardımlaşma kurumu olarak birçok görevler üstlenmiştir. Toplumun eğitim-öğretim hayatından başlayarak sosyal yapısına, ekonomik istihdam yaratma kabiliyetine, sosyal adaletin sağlanmasından dini ve siyasi yapının dengesinin kurulmasına kadar birçok alanda hizmet görmüştür. Devletin üstlenmek zorunda olduğu birçok faaliyet alanı vakıflar tarafından karşılanmıştır.

Biz de bu çalışmamızda Tokat'ta bir vakıf kuruluşu olan Hamza Bey vakfı, vakfın gelirleri ve bu gelirlerden hangi görevlilere ne miktarda ücret verildiğini değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Hamza Bey Vakfı, Tokat, Yardımlaşma

The Importance of Waqfs and Some Notes on Hamza Bey Waqf in Tokat

Abstract

Mutual aid foundations had important place in social life from past today. From those waqf foundation comes up firstly. Waqf foundation had undertaken a lot of task in the Ottoman society as a mutual aid foundation. It served in very wide area such as to help education and social life, job creation in economic life, providing of social justice, establishing of balance between religious and political structure. Thus, waqfs had undertaken a lot of task in front of the Ottoman State.

In this study, some information on revenues and payment to persons from these revenues of Hamza Bey Waqf in Tokat has been analyzed.

Keywords: Waqf, Hamza Bey Waqf, Tokat, Mutual Aid

* Doç.Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Vakıf Kavramı ve Kurumu Üzerine Bilgiler

“Vakıf” kelimesi Arapça’da durdurmak, alıkoymak manasına gelmektedir. İstilah olarak ise, 8. asır ortalarından 19. asır sonlarına kadarki evrede, İslam ülkelerinin iktisadî ve içtimaî hayatında önemli rol oynayan dinî-sosyal bir müesseseye olarak kabul edilmektedir.

Vakıf, hukukî bir anlaşma olup, bununla bir kimse, Allah’a yakın olma gayesiyle menkul ya da gayrimenkul mülk veya emlakini dinî, hayrî ve sosyal bir gayeye istinaden tahsis eder¹.

Vakfeden kimseye vâkıf, vakfın konusu olan şeye mevkûf veya mahal-i vakıf, vakfın gelirinden faydalananlara mevkufun-aleyh denilmektedir².

Vakıf, birçok İslam hukukçusu tarafından temelde aynı olmakla birlikte çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Örneğin, İslam hukukçusu İmam-ı Azam Ebu Hanife’ye göre, “*vakıf, mülk olan bir aynı, vakfedenin mülkünde habsetmek ve menfaatlerini (gelirini) fakirlere veya diğer hayır yollarına tasadduk etmekten ibarettir*”³.

Vakfın bir başka ve daha geniş tanımı da şöyledir. Toplumun ve insanlığın menfaati için şahsi servetin mülkiyetinden, sahipliğinden ve tasarruf hakkından ebediyen vazgeçme, servetin Allah’ın rızasını ve toplumun duasını almak maksadıyla hiçbir menfaat beklemeden, toplumun yararına gönüllü olarak kamulaştırılmasıdır⁴.

Bu tanıma göre vakfın iki önemli anlamı ortaya çıkmaktadır: Birincisi, toplumun maddî ve dünyevî ihtiyaçlarını gidermek, ikincisi de, ferdin manevî ve uhrevî saadetini sağlamaktır. O halde vakfın asıl amacı, hem ferdî olarak insan hem de genel olarak toplumun refahı ve dayanışmasıdır.

Vakıf, insanî olmakla birlikte aynı zamanda sosyal bir müessesedir. Çünkü vakfın verdiği hizmet hem insan ve hem de toplum olduğu için topyekûn insanlığa hizmet eder. Öyleyse vakıf, bireysel malı toplumsal bir faydaya dönüştürdüğünden insanları kişilere karşı minnet duygusundan kurtarmıştır. Yani Türk vakıfları, sosyalleşmeyi sağladığından insan onurunun korunmasına da hizmet etmiştir⁵. Yardıma muhtaç olan kimse artık zengin birisinden doğrudan yardım alarak minnet altında kalmıyor, yardımı mülkiyeti kamuya mal edilmiş olan vakfın tüzel kişiliğinden alıyor ve ihtiyaçlarını da böylelikle gideriyordu. Bu da, toplum fertleri arasında yakınlaşmaya ve kaynaşmaya, dolayısıyla toplumun düzenine ve ahengine sebep oluyordu⁶.

¹ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 13, İstanbul 1986, s. 153.

² Ahmet Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Ankara 1988, s.30.

³ **Age**, s. 41.

⁴ Bayram Kodaman, "Vakfın Sosyal Yönü", **Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, Samsun 1988, s. 1-4.

⁵ Nazif Öztürk, "Vakıflar Arşiv Kayıtlarına göre Niksar Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XXII, Ankara 1991, s.46.

⁶ Fahrettin Tızlak, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XXII, Ankara 1991, s. 70-71.

Vakıf, aynı zamandan dînî bir müessesedir. Çünkü ilhamını ve anlamını İslâm Dini'nden almaktadır. Yüzyıllarca vakıf kuran atalarımız, helâl yollardan kazandıkları aynî ve nakdî servetlerini, hiç tereddüt etmeden karşılıksız olarak bağışlayarak, Allah'ın rızasını kazanmayı, toplumda yardım, fazilet ve sevgi hislerinin gelişmesini amaç edinmişlerdir. Çünkü atalarımıza göre, Allah'ın yardım ve mükafatını kazanmanın yegane yolu, ancak her türlü yardımın karşılıksız sadece Allah için yapılmasıdır.

İslam hukukçularına ve Batı'lı bazı bilim adamlarına göre, vakfın kökeni doğrudan doğruya İslam prensiplerine dayanır. Kur'an-ı Kerim'de vakıf ve onun anlamdaşı "habs" kelimeleri bulunmamasına rağmen, yardımlaşmayı öven birçok ayet-i kerime mevcuttur. Özellikle cemiyetin hem manevî, hem de maddî hayatına yön veren bir sistem olarak vakıf, İslam'ın müminlerin zihnine birlik, dayanışma ve yardımlaşma duygusunu işleyen prensipleri İslam'dan almaktadır. Vakfın kaynağının İslam olduğunu kanıtlayan birçok ibareler vardır. Vakfiyelerde de İslam'ın bu yardımseverlik duygusu birçok ayetlerde zikredilmiştir. Bu ayetler Kur'an'daki "gönül hoşluğu ile ödünç vermek (karz-ı hasen)"⁷, "Allah yolunda (fi sebîlillah) mal harcamak (infak)"⁸, "malını, akrabaya, yetimlere, yoksullara ... vermek (i'tâ)"⁹, "fakiri beslemek (it'âm)"¹⁰, "sadaka vermek"¹¹, "hayrât yapmakta yarışmak"¹² gibi kavramları ihtiva eden ayetlerdir.

Osmanlı Devleti'nde Vakıf Kurumu

Vakıf, asırlarca İslam devletlerinde yardıma dönük hizmetler ifa etmiş bir kurumdur. Hem Selçuklular döneminde hem de Osmanlılarda Türk kültür hayatının gelişmesinde, ekonomik istihdam yaratmasında, sosyal dengenin kurulmasında ve planlanmasında oldukça etkili olmuştur. Vakıfların; Osmanlılarda, diğer İslam devletlerine nazaran işlevleri ve sundukları hizmetler çeşitlenmiş ve vakıf kurumu daha çok gelişme göstermiştir. Bu bakımdan bireylerin doğumundan ölümüne kadar herhangi bir zamanda vakıflarla ilişkisi söz konusu olmuştur. Öyle ki, bir kimse vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallardan yer-içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir mektepte hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır, öldüğü zaman da vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülürdü¹³.

Özellikle Osmanlı kent hayatının organizasyonunda da vakıfların rolü oldukça büyük olmuştur. Kentlerin altyapı mekanizmalarının kurulmasında ve bayındırlık hizmetlerinde vakıflar hep ön sırada yer almıştır. Köprü kurulması, kente su sağlanması

⁷ Kur'an-ı Kerim, LVIII/18, LXXIII/20.

⁸ Kur'an-ı Kerim, II/195, 261.

⁹ Kur'an-ı Kerim, II/177.

¹⁰ Kur'an-ı Kerim, LXXXIX, 18, CVII/3.

¹¹ Kur'an-ı Kerim, IV, 114.

¹² Kur'an-ı Kerim, II, 148.

¹³ Bahaeddin Yediyıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi. Bir Sosyal Tarih İncelemesi, Ankara 2003, s. VII.

ve su yollarının tamiri, yolların yapılması ve tamiri, çevrenin yeşillendirilmesi ve temizliğinin yapılması, sonuçta güzelleştirilmesi de¹⁴ vakıfların sunduğu en önemli hizmetlerdendir.

Osmanlılarda eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde de vakıfların rolü yadsınamaz. Sıbyan mekteplerinin, medreselerin ve kütüphanelerin binalarının kurulmasından tamirine, görevlilerine ödenecek ücretlerden öğrencilerin bütün ihtiyaçlarının karşılanmasına kadarki süreci örgütleyen vakıflar olmuştur. Vakıflar, öğrencilere burs da veriyorlardı. Ayrıca hoca ve öğrencilere elbise dağıtıyor, İlkbahar'da eğlence ve kederlerini dağıtmak için "seyr-baha" adı altında gezi masrafları da vakıflarca ödeniyordu¹⁵.

Bireylerin dinî ihtiyaçlarının giderilmesinde vakıflar, kurdukları cami, mescit, namazgah, tekke ve zaviye ile hizmet etmişlerdir.

Vakıflar, Osmanlıların, yeni fethettiği yerlerdeki yerleşmelerini de kolaylaştıran en önemli kurum olmuştur. Yeni fethedilen yerlere kurulan cami, medrese, tekke, zaviye ve imâretlerde görev yapan kişiler, bölgenin İslamlaşmasında büyük rol oynamışlardır.

Sonuçta, Osmanlı Devleti'nin büyüyüp, genişlemesinde vakıfların rolü önem arz etmektedir. Devlet, şehirlerin kurulmasında, planlanmasında ve sosyalleşmesinde çok az para harcamış, bugün modern devletin ya da ilgili resmi kurumların yapmak zorunda olduğu birçok sosyal müessese, eğitim kurumu, sağlık işleri bireylerin kurdukları vakıflar yoluyla işlevlerini sürdürmüştür. Bu yolla devletin sosyal ve ekonomik yükünü bireyler üstlenmiş, devlet de dönemin genel uygulamalarına uygun güvenlik ve adalet işlerine daha fazla kaynak ayırabilmiştir. Bireyler, kurdukları vakıflar sayesinde dünyevi işleri yürütürken, uhrevi hayatlarını kazanmanın yollarını aramışlardır.

Hamza Bey Evkafı

Tokat'taki Hamza Bey vakıflarının kurucusu Beciroğlu Hamza Bey'dir. Osmanlı Padişahı II. Murad (1421-1451) zamanının ümerasından olup, Kütahya ve Tavşanlı Sübaşılığı veya muhafızlığında bulunan Beciroğlu Arslan Bey'in büyük biraderidir. Hamza Bey, Çelebi Mehmed'in kumandanlarından olup, II. Murad'ın lalasıdır. H. 823 (M.1420/1421)'de Tokat'ta vefat etmiş ve Hamzalar kabristanına gömülmüştür. Becir (ya da Bicar) Bey'in Selçuk Devleti uç beylerinden olduğu sanılmaktadır¹⁶. Hamza Bey ile Arslan Bey ve sülalesinin Osmanlı Sultanı Murad Hüdavendigâr zamanında Horasan'dan geldiği sanılmaktadır¹⁷.

¹⁴ Bahaeddin Yediyıldız, "İslam'da Vakıf", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. 14, İstanbul 1989, s. 51.

¹⁵ **Age**, s. 44.

¹⁶ Hamza Güner "Kütahya Camileri/1964", http://www.yorumla.net/turk_tarihi/238059-osmanli-mimarisi-2.html.

¹⁷ "Tavşanlı: Tavşanlı Tarihi. Tavşanlı'nın Notları", <http://www.facebook.com/notes/tavsanli/tavsanli-tarihi/122544380220>.

Hamza Bey evkafı, Tokat kentinde yer almaktadır. “Nezâret-i Evkaf-ı Hümâyûna mülhak”¹⁸ Tokat’ta Hamza Bey Evkafına bağlı olmak üzere bir cami (Hamza Bey Camii) ve bir de zaviye (Hamza Bey Zaviyesi) mevcuttu. Zaviye müstemilatından olan bir de Hamza Bey Zaviyesi Camii olarak adlandırılan bir yapı mevcuttu. Evkafın mütevellileri 19. yüzyılın başlarında Tokat şer’i mahkeme kadıları idi¹⁹.

Osmanlı’da vakıf görevlileri, Padişahın beratı ile atanmaktaydı. Kişi, boş bulunan bir göreve talip olabileceği gibi, kazanın kadısı da merkeze bir inha yazarak bir adayı göreve uygun olduğunu belirtip, tavsiye edebilirdi. Hamza Bey vakfına ait kuruluşlarda görev alanlar da berat ile görev yapmaktaydılar. Örneğin, 10 Safer 1211/15 Ağustos 1796 tarihli bir beratta Hamza Bey vakfından olmak üzere yıllık bir müdd galle ile türbehan olan Abdülbaki bin Mehmed, “bâ-berât-ı âlişân mutasarrıf olduğu cihet-i mezkûrı kendi hüsn-i rızâsıyla erbâb-ı istihkâkdan ... El-Hâc Ebubekir’e ferâgat ve kasr-ı yed ve yedinde olan atık berâtını teslîm etmekle merkûm dahi her vechle lâyıq ve mahall ve müstehak olmağın tevcîh olunub yedine müceddeden berât-ı şerîf-i âlişân” verilmiştir²⁰. Yani, Abdülbaki bin Mehmed, türbehanlık görevini kendi rızasıyla Hacı Ebubekir’e bırakmıştır. Göreve atanan yeni türbehanın beratı yenilenmiştir. Türbehanlık görevi, uhdesine verilen Hacı Ebubekir de, elindeki beratla birlikte atandığı görevi ifa etmek amacıyla görev yerine intikal ederdi.

Hamza Bey Zaviyesi ve Camii İle İlgili Akar Vakıfları

Hamza Bey vakfında çalışanların ücretlerinin ödenmesi ve binaların tamiri için başka kişiler tarafından kurulmuş akar vakıfları da vardır. Örneğin, Hamza Bey Zaviyesi’nde seccade-nişin olan Hüseyin Efendi oğlu eş-Şeyh Abdurrahim Efendi, Mihmad Hacib mahallesinde bulunan bir tarafı Ebubekir, iki tarafı Kambur Ali dükkânlarına ve bir tarafı yol olan birbirine bitişik bir bakkal ve bir nalband dükkânları ile 20 kuruş nakit parasını Hamza Bey Evkâfına vakfetmiştir. Vâkıf, vakfiyesinde hayatta olduğu sürece kendisinin mütevellî olmasını, daha sonra da mütevelliliğin kendi neslinden gelen evlatlarına geçmesini istemiştir. Vakfettiği dükkânların kiraya verilmesini, buradan gelecek gelirin binaların tamirinde kullanılmasını, ayrıca bakkal dükkânından gelecek kira gelirinin dörtte birinin hadis-i şerif ile meşgul bir danışmende verilmesini, geri kalan kiranın ise evlatları arasında eşit olarak bölüştürülmesini istemiştir. Yine nakit 20 kuruşun zaviye şeyhi olanlarda kalmasını, bunu işletmelerini ve dörtte birini kendilerinin almalarını, karşılığında zaviyede beş gün cemaata nasihat etmelerini ve dua ve nasihatlerden gelecek sevabın validesi Hacı Mehmed kızı Fatma’nın

¹⁸ Tokat Şer’iye Sicili, Defter No: 48, Sayfa No: 29, Belge No: 2 (Bundan sonra TŞS, 48, 29/2 şeklinde gösterilecektir).

¹⁹ Vakıf kuran vâkıfların vakfiyelerinde genellikle mütevelliler, aile fertlerinden oluşmaktadır. Ailenin fertleri sona erdiğinde ise yine vakfiyelere göre bu işi vaktin hakimleri yürütmektedirler.

²⁰ TŞS, 3, 46/3.

ruhuna göndermelerini şart koşmuştur. Nalband dükkânı icarından ise, her sene Kazabad kazasında Bireb-i Kebir, Bireb-i Sagir ve İbissa adlı köylerdeki camiilerde Berat gecesinde üç vukiyye balmumunun yakılmasını, dükkânın icarından geri kalan kısmının ise evlatları arasında eşit olarak bölünmesini, ortaya çıkan sevabın da vefat eden eşi (önce cariyesi idi) Abdullah kızı Aişe'nin ruhuna gönderilmesini şarta bağlamıştır.

Yine bakkal dükkânı icarından fazla kalanla Hamza Bey Zaviyesi minaresinde birer nefer temcid-hâna²¹ her ay gelirden birer çeyreğin verilmesini, nalband dükkânı icarından kalan fazlanın da zaviye camii mihrabı dibinde bulunan bakır şamdanda üç vukiyye balmumu yakılmasını kayda aldırılmıştır. Bu vakfiyenin kayıt tarihi Evahir-i Rebiyülâhir 1150/18-28 Ağustos 1737'dir²².

Abdurrahman Efendi kızı Amine adlı bir kadın da 1150/1738 tarihinde bir vakıf kurmuştur. Vâkife, Çekenli mahallesinden Amine Hanım, Meydan mahallesinde bulunan bir tarafı Seyyid Hacı Ahmed Efendi, bir tarafı Harkıl-zâde es-Seyyid Halil Ağa, bir tarafı Pehlivanoğlu Monla Hüseyin bölükleri ve bir tarafı yol ile çevrili arsa ve binaları mülk olan altı bakkal dükkânını, üstü basmacı dükkânı olan iki dükkânını ve Kat Yazusu mevziinde bulunan bir bağını vakfetmiştir.

Vâkife, bağını, basmacı dükkânı icarından her ay 40 sağ akçe Hamza Bey Zaviyesi Camii mihrabında beş vakit namaz için imam olanlara müteveli eliyle verilmesini ve karşılığında Kur'an-ı Kerim'den bir aşır okunmasını şarta bağlamıştır. Yine müteveli olanların fazla gelirden zaviyede her sene Mevlid-i Şerif günü piring pilavı, bal helvası pişirilmesini sağlamalarını, fakir ve muhtaçlara yedirmelerini, sevabını ise Hz. Peygamber Muhammed Mustafa (S.A.V.)'nın, kendisinin ve validesinin ruhlarına bağışlanmasını istemiştir²³.

18 Nisan 1213/29 Eylül 1798 tarihli Hasan kızı Aişe adlı bir kadının nakit vakfı da Hamza Bey Camii ile ilgilidir. Tokat Zaim mahallesinden Hasan kızı Aişe, 100 kuruşu vakfederek, nakit vakfı kurmuştur. Adı geçen nakit vakfına eşi Hacı Emin oğlu es-Seyyid Mustafa'nın müteveli olması, nakdin işletilmesinden sonra çeyrek hasılatı ile birbuçuk vukiyye balmumunun Şaban ayında Hamza Bey camiinde yakılmasını şart koşmuştur. Ayrıca kurban bayramlarında bir adet koyun satın alınıp, kesilerek fukaraya dağıtılmasını, mütevelliliğin evlatlarına kalmasını isteyen vâkife, soyunun bitmesi durumunda ise, Hamza Bey Camiinde imam olanların müteveli olmasını şarta bağlamıştır²⁴.

Hamza Bey Evkafı Köy İle Mezra Gelirleri ve Görevlilerin Vazifeleri

Vakfın mezralarından ve köylerinden elde edilen gelirler, vakfın çeşitli kuruluşlarında çalışan görevliler ve ihtiyaç sahipleri için harcanmaktaydı. Genellikle her

²¹ Sabah namazı vaktinden evvel minarelerde belli makamlarda söylenen Arapça niyaz ilahisi. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 19. baskı, Ankara 2002, s. 1072.

²² Vakfiyenin aslı için bak. Ali Açık, Abdurrahman Sağır, **Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları – Vakfiyeler**, 1. Cilt, Tokat 2005, s. 261-263.

²³ **Age**, s. 264-265.

²⁴ **Age**, s. 305-306.

yıl ilgili kişiler vasıtasıyla, görevlilere tahsis edilen mahsuller toplanmakta ve bir deftere kaydedilmekteydi. Daha sonra müfredat defteri olarak adlandırılan bu deftere tarih kaydı konularak şer'îye siciline kaydedilmekteydi²⁵. Örnek olarak bu çalışmada Hamza Bey Evkâfına ait H. 27 Zilhicce 1233/28 Ekim 1818 tarihli ve 1 Recep 1252/12 Ekim 1836 tarihli iki müfredat defteri de incelenmiştir.

28 Ekim 1818 tarihli müfredat defterine göre, Hamza Bey Evkafına ait gelirlerden Kal'acık köyünde bulunan yerlerden 25 kile buğday ve arpa, Kat ile Züfar'dan 40 kile buğday ve arpa geliri elde edilmiştir. Bunlardan üçbuçuk kilesi mesârif-i şihneye²⁶, iki kilesi ambar kirasına ve altıbuçuk kilesi de şihneliğe harcanmıştır. Yani toplam 12 kıyyelik bir harcama yapılmış, geriye de 53 kile kalmış, bu da diğer görevlilere paylaştırılmıştır²⁷.

H. 27 Zilhicce 1233/28 Ekim 1818 tarihli Hamza Bey Evkafı Müfredat Defteri

Tablo: 1: Gelirler

Köy ve Mezra İsimleri	Gelirlerin Nevi	Miktar (Kile)
Kat ile Züfâr	Buğday ve Arpa	40
Kal'acık	Buğday ve Arpa	25
Toplam	Buğday ve Arpa	65

Tablo: 2: Giderler

Masraflar	Miktar (Kile)
Şihne masrafları	3,5
Ambar kirası	2
Şihnelik	6,5
Toplam	12

Tablo: 3: Görevlilere Ait Olan Vazifeler ve Buğday+Arpa'dan Aldıkları Pay

²⁵ Tokat Şer'îye Sicili, Defter No: 25, Sayfa No: 27, Belge No: 1. (Bundan sonra TŞS, 25, 27/1 şeklinde gösterilecektir).

²⁶ Şihne ya da Şahne: İnzibat memuru, emniyet memuru anlamına gelmektedir. Ancak burada harmanlara nezaret eden kimse anlamında kullanılmıştır. Ferit Devellioğlu, *aym lügat*, s. 976.

²⁷ TŞS, 25, 27/1.

Vazife Sahipleri	Aldıkları Buğday+Arpa Kile ve Rublağ
Yarım vazife sahibi es-Seyyid Abdurrahman Efendi ve Abdülahad ve Nazif Osman Efendi	5
Tabbah (aşçı) es-Seyyid Abdurrahman Efendi ve Abdülahad ve Nazif Osman Efendi	1 kile 13 rublağ
Türbehan es-Seyyid Abdurrahman Efendi ve Abdülahad ve Nazif Osman Efendi	1
Müezzin es-Seyyid Abdurrahman Efendi	1 kile 14 rublağ
Çuhâdâr (hizmetçi) ve bevvâb (Kapıcı) es-Seyyid Abdurrahman Efendi ve Nazif Efendi ve Derviş Ahmed	6 rublağ
Ferraş (süpürgeci) es-Seyyid Abdurrahman Efendi	1 kile 5 rublağ
Gendüm (buğday)-i küp es-Seyyid Abdurrahman Efendi	11 rublağ
Vekilharç (masraf görmekle görevli kimse) es-Seyyid Abdurrahman Efendi	1 kile 10 rublağ
Müezzin es-Seyyid Ali	10 rublağ
Ferraş es-Seyyid Ali	1
Nakib-nân (bir zaviyede şeyh yardımcısı) es-Seyyid Ali	3 rublağ
Hatib es-Seyyid Abdurrahman Efendi	8
Türbedâr es-Seyyid Abdurrahman Efendi	1,5
Türbehân es-Seyyid Abdurrahman Efendi	1,5
Türbedâr ve Kayyım Abdullah	14 rublağ
Türbehân es-Seyyid Abdurrahman Efendi	6 rublağ
Türbehân es-Seyyid Abdurrahman Efendi	1,5
Türbedâr es-Seyyid Abdurrahman Efendi	3 rublağ
Câbi (vergi toplayan memur) es-Seyyid Abdurrahman Efendi	1,5
Yarım cibâyet es-Seyyid Abdurrahman Efendi	1 kile 5 rublağ
Dörtte bir cibâyet es-Seyyid Abdurrahman Efendi	1
Hıyar (alışveriş işlerine muhayyerlik) es-Seyyid Abdullah ve Salih	6 rublağ
Dörtte bir Müezzin Muvaffak ve Abdurrezzak Efendi	4
Yarım Katib es-Seyyid Abdurrahman Efendi	14 rublağ
Köy hacısı es-Seyyid Abdurrahman Efendi	6
Yarım Katib es-Seyyid Abdurrahman Efendi	14 rublağ
Ferraş, bevvab es-Seyyid Abdurrahman Efendi ve Abdülahad ve Nazif	1
Türbehan es-Seyyid Abdurrahman Efendi	14 rublağ
Türbehan Şerif Efendi hisseleri	1
Türbehan Küflü-zâde ve şeriki	1

Türbehan Nazif Efendi	4 rublağ
Murakkam es-Seyyid Abdurrahman Efendi	3 rublağ
Diğer Hacı es-Seyyid Abdurrahman Efendi	5 rublağ
Kandilci es-Seyyid Abdurrahman Efendi	3 rublağ
Helâşevî es-Seyyid Abdurrahman Efendi	3 rublağ
Cehkan es-Seyyid Abdurrahman Efendi	12 rublağ
Sala müezzini es-Seyyid Abdurrahman Efendi	3 rublağ
Sala müezzini es-Seyyid Salâ	3 rublağ
Türbehan Muvaffak ve Abdürrezzak	3 rublağ
Türbehan Nazif	4 rublağ
Türbehan Hacı Abdurrahman ve Halil	1
Toplam	53 kile

H. 1 Recep 1252/12 Ekim 1836 tarihli Hamza Bey Evkafı Müfredat Defteri

Tablo: 4: Gelirler

Köy ve Mezra İsimleri	Gelirlerin Nevi	Miktar (Kile)
Karye-i Bireb	Buğday ve Arpa	320 rublağ
Kat ile Züfâr	Buğday ve Arpa	472 “
Kal’acık ile Göçebür	Buğday ve Arpa	248 “
Karye-i Arabcil	Buğday ve Arpa	368 “
Şehir etrafındaki köylerden	Buğday ve Arpa	65 “
Toplam	Buğday ve Arpa	1473 rublağ

Tablo: 5: Giderler

Masraflar	Gelirlerin Nevi	Miktar (Kile)
Evkaf-ı hümayun öşrü	Buğday ve Arpa	147 rublağ
Birebler köyü hasılatından tevliyet hissesi	Buğday ve Arpa	144 rublağ
Yarım hisse imamet ve meşihat (Birebler köyünden)	Buğday ve Arpa	101,5 “
Yarım hisse diğer imamet ve meşihat (Birebler köyünden)	Buğday ve Arpa	101,5 “

Şihnelik, ambar kirası, nakliye, vs.	Buğday ve Arpa	265 “
Zaviyenin tamiri vs.	Buğday ve Arpa	124 “
Toplam	Buğday ve Arpa	973 rublağ

Tablo: 6: Görevlilere Ait Olan Vazifeler ve Buğday+Arpa'dan Aldıkları Pay

Vazife Sahipleri	Aldıkları Buğday+Arpa Kile ve Rublağ ²⁸
Mürtezika	500 rublağ
Yarım vazife türbehan Abdülahad Efendi	1,5 müdd 15 rublağ
Yarım vazife türbehan Abdülahad Efendi	1,5 müdd 15 rublağ
Yarım hisse türbehan ve Çerağdar Abdülahad Efendi	0,5 müdd 5 rublağ
Türbedar ve kayımlık hissesi Abdülahad Efendi	1 müdd 10 rublağ
Huffaz vazifesi Tataroğlu Hacı Ali, Salih ve Abdullah Efendiler	1 müdd 10 rublağ
Türbehan Ömer Tahir Efendi	2 müdd 20 rublağ
Yarım hisseden yarım hisse Ömer Tahir Efendi	3 rub' müdd 7,5 rublağ
Yarım hisse türbehan Küflüoğulları Ahmed, Mehmed ve Mustafa Efendiler	1 rub' müdd 2,5 rublağ
Çeyrek vazife türbehanlık hissesi Salih, Halil ve Ali Efendiler	1 rub' müdd 2,5 rublağ
Yarım hisseden südüs (1/7) hisse müezzin, çeyrekten südüs (1/7) hisse müezzin Abdülahad Efendi	1,5 müdd 15 rublağ
Tabbah vazifesi Abdülahad Efendi	0,5 müdd 5 rublağ
Yarım tabbah vazifesi Ömer Tahir ve Abdülahad Efendiler	0,5 müdd 5 rublağ
Yarım vazife çerağdar Kübcü Hafız İbrahim Efendi	0,5 müdd 5 rublağ
Cabi Yeşilbaba mahdumu Yahya Efendi	6 müdd 60 rublağ
Türbedar Ömer Tahir Efendi	2 müdd 20 rublağ
Cabi Kara Hafız Halil Efendi	1 müdd 10 rublağ
Yarım hisse kitabet	0,5 müdd 5 rublağ
Türbehan vazifesi Ali ve Nazif Efendiler	1 müdd 10 rublağ
Cabi Mehmed Efendi mahdumları	3 müdd 30 rublağ
Cabi Mehmed Efendi mahdumları	3 rub' müdd 7,5 rublağ

²⁸ Tokat ölçüleriyle 1 rublağ=8,4 kg'dır. 1 kile= 24 rublağ'dır. 1 müdd 20 kiledir. 1 kile de 200 kg'dır. (Bu bilgiler, değerli bilim adamı arkadaşım Doç Dr. Ali Açıklık tarafından verilmiştir).

Celaşur Mehmed Efendi mahdumları	3 rub' müdd 7,5 rublağ
Türbehan Hocasade Abdullah Efendi	3 rub' müdd 7,5 rublağ
Yarımdan sülüs (1/3) hisse türbehan Abdülahad Efendi	1 müdd 10 rublağ
Kitabet vazifesi Hacı Hasan Efendi	2 müdd 20 rublağ
Türbehan Seyyid Mustafa Efendi	2 müdd 20 rublağ
Çeyrek hisse cibayet	0,5 müdd 5 rublağ
Vekil-i harç Ali Ağa	2 müdd 20 rublağ
Türbehan Müfit ve Yahya Efendiler	1 müdd 10 rublağ
Yarım hisse müezzin Abdülahad Efendi	1,5 müdd 15 rublağ
Yarım hisseden müezzin ve çeyrek Tataroğlu Hacı Ali Efendi	0,5 müdd 5 rublağ
Yarım vazifeden yarımdan 1/3 hisse Müezzin Ömer Tahir Efendi	0,5 müdd 5 rublağ
Çeyrekden 1/3 hisse Müezzin ve Ferraş Ömer Tahir Efendi	0,5 müdd 5 rublağ
Türbehan Hamamcı Derviş	1 müdd 10 rublağ
Türbedar vazifesi Katip Hüseyi,n Efendi	1 müdd 10 rublağ
Huffaz vazifesi hafız Ahmed Efendi	1 müdd 10 rublağ
Müezzin vazifesi, Ferraş ve bevvab vazifeleri Muvaffak, Yahya ve Derviş efendiler	1,5 müdd 15 rublağ
Türbehan vazifesi Çehkan İbrahim oğulları	1 müdd 10 rublağ
Türbehan vazifesi Arif Mustafa	1 müdd 10 rublağ
Müezzin vazifesi İmam Ağa mahdumu	1 müdd 10 rublağ
Yarım bevvab, yarım çerağdar Ömer Tahir Efendi	1 müdd 10 rublağ
Yarım çerağdar vazifesi Hafız İbrahim Efendi	0,5 müdd 5 rublağ
Türbehan vazifesi Hafız Mehmed Efendi	1 rub' müdd 2,5 rublağ
Türbehan vazifesi Hafız Ahmed Efendi	1 müdd 10 rublağ
Yarım hisseden 1/7 hisse ferraş, çeyrekten 1/7 hisse ferraş ve müezzin Hafız Ahmed Efendi	1 müdd 10 rublağ
Toplam	50 müdd 500 rublağ

Değerlendirme ve Sonuç

Vakıf, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetinin vazgeçilmez kurumlarından biridir. Temelini İslâm hukuku ve Türk geleneğinden almaktadır. Birçok sosyal, kültürel, eğitim ve sağlık vb. hizmetler vakıflar yoluyla gerçekleştirilmiştir.

İncelediğimiz Hamza Bey Evkâfında da görüldüğü üzere dinî birçok işlevler de vakıflar yoluyla gerçekleştirilmiştir. Cami, zaviye vb. kuruluşlar, bireylerin manevî dünyasına hizmet eden kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tokat'taki Hamza Bey Evkâfı da bunlardan biridir. Aynı zamanda bu vakfın çok küçük birkaç özelliği incelendiğinde görülecektir ki, vakıflar aynı zamanda bireyler için bir istihdam yeri olmuştur.

Çalışmamızda Ekim 1818 ve 1836 tarihli Hamza Bey Evkâfı müfredat defterleri incelendiğinde, evkafa bağlı kuruluşlarda birçok görevlinin istihdam edildiği görülecektir. Evkaf müfredat defterindeki gelir dağılımında en dikkati çeken hususlardan biri de, birçok görevin es-Seyyid Abdurrahman Efendi ve Abdülahad efendiler ile birkaç zatın üzerinde toplandığı gerçeğidir.

Sonuç olarak Tokat'taki Hamza Bey Evkafı, camii ve zaviyesiyle Tokat'ın dini, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına katkı sağlayan kuruluşlardan biri olmuştur. Gelirlerinden elde edilen meblağın büyük bir kısmı, vakıflarda görev yapan kişilere görevleri karşılığı verilmiştir. Camiinin imamından müezzinine, türbehanından kapıcısına, zaviye şeyhinden nakib-nânına, vergi memurundan katibine, aşçısından hizmetçisine birçok görevli vakfın işlevini yerine getirmek için görev yapmışlardır.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI (ŞER'İYYE SİCİLLERİ)

3, 25 ve 48 Numaralı Tokat Şer'îye Sicilleri.

KİTAP, MAKALE VE DİĞER ESERLER

AÇIKEL Ali, SAĞIRLI Abdurrahman, **Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları – Vakfiyeler**, 1. Cilt, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Serisi, Tokat 2005.

AKGÜNDÜZ Ahmet, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, TTK Basımevi, Ankara 1988.

DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 19. baskı, Ankara 2002.

KODAMAN Bayram, "Vakfın Sosyal Yönü", **Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayını, Samsun 1988.

KUR'AN-I KERİM.

ÖZTÜRK Nazif, "Vakıflar Arşiv Kayıtlarına göre Niksar Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XXII, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1991.

-
- TIZLAK Fahrettin, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XXII, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1991.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi. Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Ankara 2003.
- YEDİYILDIZ Bahaeddin “Vakıf”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 13, İstanbul 1986.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “İslam’da Vakıf”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. 14, İstanbul 1989.